

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ, ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ

УДК : 343.1

А. О. НАУМОВА

*кандидат юридичних наук, Харківський інститут
«Міжнародна академія управління персоналом»*

Проблеми відшкодування шкоди у кримінальному процесі досліджувалися у працях В. П. Бахіна, Б. Т. Безлепкіна, В. П. Божьева, Л. В. Бойцової, В. В. Владимирової, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошового, Г. Г. Горшенкова, О. М. Ерделевського, З. З. Зинатуліна, В. В. Нагаєва, С. В. Наріжного, В. Т. Нора, О. В. Капліної, Т. Т. Таджикиєва, М. Є. Шумила та інших.

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України). Вважаємо, що до законних інтересів потерпілого, як учасника кримінального провадження, слід відносити відшкодування шкоди, заподіяної злочином. У зв'язку з цим актуальним для науки і практики кримінального процесу є актуальним удосконалення правового інституту відшкодування шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування. У положеннях ст. 127 КПК України передбачено, що підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій

В статті розглянуті актуальні теоретичні і законодавчі проблеми відшкодування шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування. Автором запропоновано унормувати у кримінальному процесуальному законодавстві та окремому законодавчому акті основні положення інституту відшкодування майнової, фізичної, моральної шкоди, яка спричинена потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування.

Ключові слова: *відшкодування шкоди потерпілому, законодавчі проблеми, майнова шкода, моральна шкода, фізична шкода.*

COMPENSATION FOR DAMAGE TO THE VICTIM: QUESTIONS OF THE THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE

Naumova A.

Received: 25 Feb 2017

стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому внаслідок кримінального правопорушення. Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні або компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. На жаль, такого Закону в Україні не існує, відсутні процесуальна процедура та правові підстави відшкодування шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування. Зазначене свідчить про доцільність унормування у кримінальному процесуальному законодавстві та окремому законодавчому акті основних положень інституту відшкодування майнової, фізичної, моральної шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування.

Системний аналіз норм міжнародного законодавства про відшкодування шкоди потерпілому, заподіяну злочиним, свідчить про те, що у США, Німеччині, Великій Британії, Франції, Польщі, Іспанії, інших державах вказана проблема вирішена на законодавчому рівні.

Так, наприклад, в США відповідно до Акта про потерпілих 1984 року відшкодування шкоди, заподіяної злочиним, може здійснюватися не тільки за рахунок коштів винних у вчиненні злочину, а й за рахунок компенсаційних виплат з коштів федерального бюджету США. Виплата компенсацій також залежить від обставин вчиненого злочину, надходження здійснюється через спеціальний фонд потерпілих [21].

У Великій Британії відповідно до Акта про компенсацію шкоди жертвам злочинів виплати з боку держави можливі у випадках, коли:

1) відшкодування шкоди не уявляється можливим покласти на безпосередньо винуватих осіб;

2) шкода, яка підлягає компенсації, спричинена в результаті вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, що передбачає арешт підозрюваного;

3) шкода не може бути відшкодована у зв'язку із недостатністю коштів у засудженого;

4) наслідком злочину стала тривала втрата працездатності потерпілого (понад 28 тижнів), його інвалідність або смерть [17].

На підставі зазначеного Акта була розроблена Схема компенсації шкоди, заподіяної злочиним, в якій з урахуванням характеру злочину і заподіяної шкоди встановлюються розміри компенсацій для різних категорій потерпілих (до 500 000 фунтів стерлінгів) [20].

Слід зазначити, у Франції існує інститут цивільного позову в кримінальному процесі, у якому визначена компенсація потерпілому шкоди за рахунок державних коштів. Окрім цього, у Законі «Про відшкодування потерпілому збитку за тілесну шкоду, заподіяну злочиним» таку компенсацію можуть отримувати всі потерпілі від насильницьких злочинів [19].

Аналіз законодавства Німеччини, дозволяє виділити Закон «Про компенсації жертвам насильства», який передбачає відшкодування шкоди, заподіяної в результаті насильницьких злочинів, за рахунок державних коштів, якщо вона не була відшкодована винуватою особою або за її рахунок [18].

Таким чином, законодавство вказаних держав визначає правовий механізм відшкодування шкоди потерпілому за рахунок держави.

Слід зазначити, що питання відшкодування шкоди потерпілому були предметом обговорення в комісіях Верховної Ради України, розроблено проекти відповідних законів. Так, народними депутатами В. Ф. Сіренком, В. В. Онопенком, М. В. Оніщуком було розроблено проект Закону України «Про відшкодування за рахунок

держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину», реєстраційний номер 6283 від 25.10.2004 року [12]. Він 18 січня 2006 року був прийнятий Верховною Радою України за основу [10] і переданий Комітету Верховної Ради з питань правової політики на доопрацювання. На жаль, 19 квітня 2007 року Верховною Радою України було скасовано рішення про прийняття за основу цього законопроекту [11].

Окрім зазначеного проекту, у 2010 році був запропонований проект Закону України «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» [13], реєстраційний номер 7303 від 27.10.2010 року. Цей законопроект дублює окремі положення законопроекту 2004 року, але і передбачає новаті. Насамперед, в законопроекті автор (В. Д. Швець) пропонує визначити джерела, правову основу, соціальні підстави, умови, розмір, порядок відшкодування шкоди. На жаль, цей законопроект не був прийнятий на засіданні Верховної ради. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне на засіданні Верховної Ради України розглянути зазначений законопроект (автор В. Д. Швець), який доповнити розділом «Порядок відшкодування шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування».

У юридичній літературі зазначено, що потерпілому від злочину спричиняється матеріальна та моральна шкода, яка підлягає компенсації. Аналіз міжнародного законодавства та процесуальної літератури, практики, свідчить про те, що на законодавчому рівні необхідно унормування положення про відшкодування матеріальної, фізичної та моральної шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування. У кримінальному процесуальному праві поняття фізичної шкоди не було предметом дослідження на належному науковому рівні.

Дослідники науки кримінального права пропонують різні підходи щодо поняття

фізичної шкоди у кримінальному праві. Так, О. В. Гришук вважає, що фізична шкода є матеріальною, з природно наукової точки зору, і разом із тим, немайновою – це будь-які негативні зміни в організмі людини, котрі перешкоджають нормальному, з біологічної, фізіологічної, психічної точок зору, проходженню усіх психофізичних процесів людини. Негативні зміни настають в організмі, тобто в матеріальній сфері потерпілого під впливом певних зовнішніх факторів. Зміни, у свою чергу, можуть потім призвести до негативних явищ у психічному стані, а також у майні особи [6]. Водночас, З. З. Зінатулін визначає фізичну шкоду як шкоду, заподіяну здоров'ю особи, яка в деяких випадках тягне за собою збитки у вигляді грошових витрат на відновлення здоров'я, поховання тощо [8, 7]. Слушною є точка зору О. М. Ердєлевського, який поділяє фізичну шкоду на матеріальну і немайнову. Шкідливі зміни відбуваються в тілесній (тобто матеріальній сфері потерпілого) під впливом певних зовнішніх впливів. Негативні зміни в психічній сфері можуть виражатися в обох видах страждань (моральна шкода), а негативні зміни в майновій сфері – у витратах, пов'язаних з корекцією або функціональною компенсацією тілесних недоліків і втрати доходу [16]. Варто погодитися з Е. П. Гавриловим, який розмежував моральну і фізичну шкоду, при цьому обидва види шкоди заподіюються безпосередньо особі й викликають страждання – природну форму наслідків заподіяння шкоди особі потерпілого. Їх основна відмінність полягає в тому, що моральна і фізична шкода відбувається в різних сферах людської життєдіяльності: відповідно ідеальної (духовної) і матеріальної (тілесної), що передбачає і відмінність використовуваних принципів оцінки заподіяної шкоди та її компенсації [5, 28]. Зазначене свідчить про те, що в юридичній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття фізичної шкоди. У зв'язку з цим, вважаємо, що для визначення поняття фізичної шкоди у кримінально-процесуальному праві необхідно проаналізувати поняття здоров'я в медичній літературі.

Дослідники медичних наук зазначають, що здоров'я характеризується складністю, багатозначністю і неоднорідністю складу [4, 3]. Здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів [14, 308]. У зазначеній дефініції викладені три самостійні категорії здоров'я: біологічний (фізіологічний), психологічний і соціальний. У медичній літературі дослідники відзначають, що в загальних ризиках здоров'я на біологічному рівні можна охарактеризувати як стан, протилежний хворобі. При цьому здоров'я не має чітких меж, тому що включає різні перехідні стани. Насамперед здоров'я – це природний стан організму, який характеризується повною врівноваженістю із зовнішнім середовищем (біосферою) і відсутністю будь-яких виражених хворобливих змін [1, 356]. Стан здоров'я може встановлюватися на основі суб'єктивних відчуттів конкретної людини у сукупності з даними клінічного обстеження, з урахуванням статі, віку, соціальних, кліматичних, географічних та метеорологічних умов проживання людини [9, 265].

Окремі дослідники визначають поняття здоров'я як певний об'єктивний фізіологічний стан людини, який вона мала до вчинення злочину [5; 3], а шкоду здоров'ю – як порушення анатомічної цілісності, фізіологічної функції органів або тканин, що виявляється у тілесному ушкодженні, або захворюванні чи патологічному стані [7; 15]. Системний аналіз медичної, юридичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що для правильного розуміння сутності та наслідків фізичної шкоди доцільно дослідити її в медико-біологічному і юридичному аспектах. Так, у судовій медицині ушкодження – це порушення анатомічної цілісності, фізіологічної функції органів або тканин, що виникло в результаті впливу факторів навколишнього середовища [2, 34], а

тілесні ушкодження виражені в анатомічному порушенні структури органу або тканини (рани, вивихи, розтягнення, переломи, тріщини, розриви органів тощо) або функціональних ушкодженнях органів (струс мозку тощо) [9, 34]

Таким чином, фізичну шкоду, спричинену потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування, слід розглядати у широкому значенні як шкоду, завдану здоров'ю особи в результаті вчинення відносно неї злочину, наслідками якого є ушкодження, захворювання, патологічний стан або інвалідність.

Вважаємо, що інститут відшкодування майнової, фізичної, моральної шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування, потребує подальшого удосконалення. У зв'язку з цим доцільно п. 10 ст. 56 КПК «Права потерпілого» викласти в такій редакції: «Потерпілий має право на відшкодування за рахунок держави майнової, фізичної та моральної шкоди, завданої злочином, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування, в порядку передбаченому законом». Водночас, при розробці законопроекту «Про відшкодування потерпілому державою майнової, фізичної та моральної шкоди, завданої злочином, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування» доцільно враховувати рекомендації Європейську конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів. В п. 2 цієї Конвенції зазначено, що коли жертвам насильницьких злочинів відшкодування збитків не було забезпечено іншими джерелами, то держава повинна взяти відшкодування на себе для осіб, яким у результаті умисних насильницьких злочинів було завдано серйозної шкоди фізичному стану або здоров'ю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Большая медицинская энциклопедия* : в 30 т. / гл. ред. Б. В. Петровский. 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1978. Т. 8. 528 с.
2. *Большая медицинская энциклопедия* : в 30 т. / гл. ред. Б. В. Петровский. 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1978. Т. 20. 560 с.
3. *Борзенков Г. Н.* Квалификация преступлений против жизни и здоровья : учеб.-практ. пособие. Москва : Зерцало-М, 2005. 144 с.
4. *Васильева О. С., Филатов Ф. Р.* Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки : учеб. пособие. Москва : Академия, 2001. 352 с.
5. *Гаврилов Э. П.* Как определить размер компенсации морального вреда? // Российская юстиция. 2000. № 6. С. 28. URL : http://www.juristlib.ru/book_1878.html
6. *Гришук О. В.* Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) 2002 р. URL : <http://studrada.com.ua/content/%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%E%D0%B2%D0%BA%D0%B8-72>
7. *Гурочкин Ю. Д., Витер В. И.* Судебная медицина : курс лекцій. Москва : Право и закон, 2003. 320 с.
8. *Зинатуллин З. З.* Возмещение материального ущерба в уголовном процессе. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1974. 99 с.
9. *Новая популярная медицинская энциклопедия* / гл. ред. В. И. Покровский. Москва : Энциклопедия, 2004. 768 с.
10. *Про прийняття* за основу проекту Закону України про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину : Постанова Верховної Ради України від 18.01.2006 № 3363-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3363-iv>
11. *Про скасування рішення* Верховної Ради України про прийняття за основу проекту Закону України про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину : Постанова Верховної Ради України від 19.04.2007 № 954-V. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/954-v>
12. *Про відшкодування* за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину : Проект Закону України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/webproc4_2?pf3516=6283&skl=5
13. *Про відшкодування* за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину : Проект Закону України від 27.10.2010. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/webproc4_2?id=&pf3516=7303&skl=7
14. *Словник термінів*, що вживаються в законах України (станом на 1 жовтня 2009 р.) / уклад. В. Д. Андрієнко [та ін.] ; Міністерство юстиції України. Центр правової реформи і законопроектних робіт. Київ : Фенікс, 2009. 987 с.
15. *Судебная медицина.* Общая и особенная части : учебник для вузов / С. Ф. Щадрин [и др.]. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Эксмо, 2006. 640 с.
16. *Эрделевский А. М.* Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Волтерс Клавер, 2004. 320 с.

17. *Criminal Injuries Compensation Act*. 1995. URL : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/53/contents>
18. *Gesetz über die Entschädigung für Opfer von Gewalttaten*. 1976. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/oeg/BJNR011810976.html>
19. *Loi No 77-05 du 3 janvier 1977 Garantissant l'indemnisation de certaines victims de dommages corporels resultant d'une infraction*. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000704552>
20. *The Criminal Injuries Compensation Scheme*. 2012. URL : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/243480/9780108512117.pdf
21. *Victims of Crime Act (VOCA)*. Crime Victims Fund. URL : http://www.navaa.org/budget/13/docs/VOCA_Backgrounder%202013.pdf

Стаття надійшла до редакції: 25.02.2017.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

COMPENSATION FOR DAMAGE TO THE VICTIM: QUESTIONS OF THE THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE

Naymova A.

Abstract: The article deals with current theoretical and legislative problems of compensation for damage to the victim of the crime, including that has not been disclosed by the pre-trial investigation. The author suggested fix in the Federal Rules of Criminal Procedure and a separate piece of legislation the main provisions of the institute of compensation of property, physical, moral damages to the victim of the crime, including that has not been disclosed by the pre-trial investigation.

Keywords: compensation for harm to the victim, legal issues, property damage, moral damage, physical harm.

ВОЗМЕЩЕНИЕ ВРЕДА ПОТЕРПЕВШЕМУ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАКТИКИ

Наумова А. А.

Аннотация: В статье рассмотрены актуальные теоретические и законодательные проблемы возмещения вреда потерпевшему от преступления, в том числе, которое не было раскрыто органами досудебного расследования. Автором предложено закрепить в уголовном процессуальном законодательстве и отдельном законодательном акте основные положения возмещения имущественного, физического, морального вреда, причиненного потерпевшему преступлением, в том числе, которое не было раскрыто органами досудебного расследования.

Ключевые слова: возмещение вреда потерпевшему, законодательные проблемы, имущественный вред, моральный вред, физический вред.